

Desiderata van empirisch onderzoek in de didactiek van het NT2/NVT-onderwijs

Impuls vanuit neerlandistiek-intern perspectief

Folkert Kuiken

Inleiding

Het onderwijs Nederlands als tweede taal (NT2) heeft zich in de afgelopen decennia in een groeiende belangstelling mogen verheugen. Datzelfde geldt voor het onderwijs Nederlands als vreemde taal (NVT); zo zijn er in Duitsland tegenwoordig meer studenten Nederlands dan in Nederland zelf. Dat heeft ertoe geleid dat ook het onderzoek naar het onderwijs NT2/NVT is toegenomen. Toch zijn er nog veel onderwerpen die voor (nader) onderzoek in aanmerking komen. In deze bijdrage doen we daarvoor een aantal suggesties. We beginnen met een korte terugblik op het verleden waarna een tussentijdse balans wordt opgemaakt. Daarna volgt een vijftiental onderzoeksideeën. Hoewel we ons bewust zijn van het verschil tussen NT2 en NVT gaan de voorgestelde ideeën zowel op voor NT2 als voor NVT. Om die reden worden deze termen hier door elkaar gebruikt.

2 Een korte terugblik op het verleden

Voordat we suggesties voor toekomstig onderzoek naar NT2/NVT formuleren, is het goed om kort de blik op het verleden te richten om na te gaan wat er reeds aan onderzoek is verricht. We doen dat aan de hand van de HTNO-databank, een samenwerkingsproject van SLO, Nederlandse Taalunie, Interfacultaire Lerarenopleiding Universiteit van Amsterdam en Stichting Lezen. HTNO staat voor Het Taalonderwijs Nederlands Onderzocht; de databank bevat samenvattingen van empirisch onderzoek naar het taalonderwijs Nederlands vanaf 1969 tot nu om op die manier een brug te slaan tussen onderzoek en praktijk (<http://taalunieversum.org/onderwijs/onderzoek/databank>).

Uit een inventariserend onderzoek van Kuiken (2014) bleek dat de databank ten tijde van diens studie 1696 publicaties bevatte, waarvan er 78,2 % betrekking hadden op moedertaalonderwijs en 32,8 % op het onderwijs NT2 (sommige onderzoeken betroffen zowel NT1- als NT2-onderzoek, waardoor het totaalpercentage boven de honderd uitkomt). Van het totaal aantal publicaties betrof bijna twee derde het primair onderwijs (62,2 %), een derde het voortgezet onderwijs (33,3 %), terwijl slechts een geringe 3,8 % de volwasseneneducatie tot

onderwerp had. Onderverdeeld naar land en thema waren er ook aanzienlijke verschillen. Het overgrote deel was Nederlands onderzoek (91,2 %), terwijl 8,6 % van Belgische oorsprong was en welgeteld één studie Surinaams onderzoek betrof. Verreweg de meeste publicaties hadden onderzoek naar leesvaardigheid tot onderwerp (43,8 %), gevolgd door achtereenvolgens schrijfvaardigheid (26,4 %), woordenschat (15 %) en mondelinge vaardigheden (12,9 %).

Richten we onze blik op het onderzoek naar volwassen NT2-leerders ($n = 63$), dan zien we ook hier een oververtegenwoordiging van Nederlands onderzoek (84 %) in vergelijking tot Belgisch onderzoek (14 %) en het ene Surinaamse onderzoek. In tegenstelling tot het totaaloverzicht staat bij volwassen NT2-leerders onderzoek naar mondelinge vaardigheden bovenaan (42,9 %), gevolgd door onderzoek naar lezen (23,8 %), alfabetisering en schrijven (beide 22,2 %), taalbeschouwing (17,5 %), woordenschat (14,3 %) en domeinoverschrijdend onderzoek (11,1 %), terwijl onderzoek naar taalbeleid en taal bij andere vakken (beide met 6,3 %) de laatste plaats inneemt (dat deze percentages bij elkaar opgeteld hoger uitkomen dan 100 % komt doordat sommige publicaties in meer dan een categorie kunnen worden gescoord). Bijna twee derde van deze publicaties waren Nederlandstalig (65,1 %), terwijl een derde in het Engels was geschreven (34,9 %). Hoopgevend is dat in de loop der jaren een toename van het onderzoek naar volwassen NT2-leerders kon worden vastgesteld: van 1980 tot 1990 waren deze nog op de vingers van twee handen te tellen, maar in de periode 1990 tot 2000 verdubbelde dit aantal, terwijl er in het eerste decennium van deze eeuw met 37 publicaties wederom sprake was van een ruime verdubbeling.

3 Een tussentijdse balans

Uit deze inventarisatie komen enkele opvallende punten naar voren, te weten het geringe aantal publicaties betreffende het volwassenenonderwijs NT2, de relatief grote aandacht voor mondelinge vaardigheden bij volwassen NT2-leerders in vergelijking tot het totaal aantal publicaties en het geringe aantal uit België en Suriname afkomstige onderzoeken. In wat volgt gaan we op deze drie punten kort nader in.

Weinig publicaties volwassenenonderwijs NT2

Zoals hierboven vastgesteld had slechts 3,8 % van het totaal aantal publicaties betrekking op het volwassenenonderwijs. Berekend over het totaal aantal NT2-onderzoeken, loopt dit op tot 11,3 %, maar ook dan blijft dit percentage aan de lage kant. Daar zijn verschillende redenen voor aan te geven. In de eerste plaats is het onderzoek naar volwassen NT2-leerders een betrekkelijk nieuwe discipline. De start daarvan ligt in de jaren zeventig van de vorige eeuw, na de komst van arbeidsmigranten uit mediterrane landen naar Noord-Europa. Hoewel het onderzoek in eerste instantie op deze volwassen migranten was gericht, zoals het project van de *European Science Foundation* uit het begin

van de jaren tachtig (Klein & Perdue 1992), verplaatste de aandacht zich al snel naar de kinderen die in het kader van gezinshereniging naar Nederland kwamen. Daar komt bij dat kinderen leerplichtig zijn en op school Nederlands moeten leren, terwijl hun ouders daar aanvankelijk niet toe waren verplicht (de Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN) dateert pas van 1998, de Wet Inburgering (WI) van 2007). Verder is het zo dat voor zover er subsidie voor NT2-onderzoek beschikbaar was, dit vooral bestemd was voor basis- en voortgezet onderwijs. Met de WIN is daar verandering in gekomen, wat voor een deel het toenemend aantal publicaties naar volwassen NT2-leerders in latere decennia kan verklaren, al zijn de subsidiepoten voor toegepast taalkundig onderzoek ook tegenwoordig nog betrekkelijk klein.

Veel aandacht voor mondelinge vaardigheden

Een tweede opvallende punt betreft de ruime aandacht voor mondelinge vaardigheden bij volwassen NT2-leerders (42,9%), terwijl in de totale databank lezen (43,8%) en schrijven (26,4%) juist veel aandacht krijgen en mondelinge vaardigheden (12,9%) veel minder. Dat is echter minder vreemd als we bedenken dat bij jonge leerders veel aandacht uitgaat naar het (leren) lezen en schrijven, terwijl de meeste volwassen NT2-leerders die vaardigheid al in hun moedertaal hebben verworven. Voor hen staat juist de verwerving van het mondelinge Nederlands voorop, ook omdat die vooraf gaat aan de schriftelijke beheersing. Dat neemt niet weg dat bij volwassen NT2-leerders de afgelopen jaren de nodige aandacht is uitgegaan naar lezen (23,8%) alfabetisering (22,2%) en schrijven (eveneens 22,2%). Of dat zo blijft is – zeker wat alfabetisering betreft – echter de vraag, aangezien door de in 2011 aangescherpte inburgeringseisen van nieuwkomers verwacht wordt dat zij bij binnenkomst in Nederland al gealfabetiseerd zijn.

Weinig onderzoek uit België en Suriname

Gelet op het aantal inwoners van Nederland (ruim 17 miljoen), Vlaanderen (ruim 6,5 miljoen) en Suriname (ruim een half miljoen), mag worden verwacht dat het aantal publicaties dat in deze landen is verschenen verschilt: Nederland 71%, België 27%, Suriname 0,02%. Het werkelijke aantal gepubliceerde onderzoeken wijkt echter sterk af van deze verwachtingen: Nederland 91,2%, België 8,6%, Suriname 0.002%. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat wat België betreft er in Vlaanderen grote nood aan financieringsbronnen voor taalonderwijsgericht onderzoek is (Van den Branden 2012), terwijl in Suriname tot op heden nog geen sprake is van een onderzoekstraditie op het gebied van het NT2-volwassenenonderwijs.

Kantttekeningen

Bij het inventarisatieonderzoek moeten wel enkele kanttekeningen worden geplaatst. Om te beginnen was de HTNO-databank ten tijde van het onderzoek

in 2014 niet volledig bijgewerkt: de laatste update dateerde van 2011 en niet alle relevante onderzoeken bleken in de bank te zijn opgenomen. Daarnaast moet worden bedacht dat de databank zich beperkt tot taalonderwijsgericht onderzoek. Kuiken (2014) plaatste daarom zowel een oproep aan onderzoekers om hun eigen onderzoek bij de databank aan te melden als aan de Nederlandse Taalunie om de bank met recente onderzoeken aan te vullen. Aan die laatste oproep is in ieder geval gehoor gegeven: anno 2017 is de bank uitgebreid met een kleine 300 onderzoeken tot een totaal van 1965.

Is het glas half vol of half leeg?

De vraag is nu hoe we tegen een score van ruim zestig onderzoeken naar volwassenenonderwijs NT2 over een periode van ruim veertig jaar moeten aankijken. Pessimisten zullen zeggen dat dit aantal niet veel is en dat na al die jaren een alomvattende theorie over (N)T2/(N)VT-verwerving nog steeds ontbreekt. Dit heeft vragen opgeroepen als ‘waar gaat het naartoe met onze discipline?’ (DeKeyser 2010) of ‘valt het vakgebied tweedetaalverwerving uiteen?’ (Hulstijn 2013). Bovendien nemen docenten, opleiders en beleidsmakers de inzichten die het onderzoek tot nu toe heeft opgeleverd niet altijd ter harte. (De Milliano 2013; Moeken, Kuiken & Welie, 2015) Daar komt bij dat het onderzoeksveld voortdurend aan verandering onderhevig is: vanuit een aanvankelijk taalkundig perspectief is er later aandacht voor meer psychologische, sociale, cognitieve en sinds kort ook neurologische factoren bijgekomen. (Hulstijn 2013, 512) Dat betekent dat het onderzoeksterrein in plaats van simpeler eerder complexer is geworden.

Optimisten daarentegen zullen hier tegenin brengen dat we – zoals eerder is opgemerkt – te maken hebben met een relatief jonge discipline. Daar komt bij dat de lijst met onderzoeken om hierboven genoemde redenen nog wel kan worden uitgebreid. Verder is het zo dat we dankzij deze publicaties die tal van deelaspecten belichten in ieder geval veel meer weten dan dertig jaar geleden. Dat is de kwaliteit van het NT2-onderwijs zeker ten goede gekomen. Dat neemt niet weg dat onze kennis over het proces van (N)T2/(N)VT-verwerving en het (N)T2/(N)VT-onderwijs nog veel witte vlekken bevat; reden om op zoek te gaan naar onderwerpen waar het onderzoek zich in de komende jaren op zou kunnen richten.

4 Suggesties voor toekomstig onderzoek

Zowel Hulstijn (2013) als Kuiken (2014) hebben een aantal jaren geleden ieder afzonderlijk zes ideeën voor onderzoek gelanceerd. Omdat deze ook heden ten dage nog actueel zijn, volgt hieronder een opsomming van deze ideeën. Daarna gaan we wat uitgebreider in op drie aanvullende onderwerpen voor onderzoek.

Hulstijn (2013)

Volgens Hulstijn (2013) zouden onderzoekers op het gebied van tweedetaalverwerving zich de komende jaren vooral met onderstaande onderwerpen moeten bezighouden.

1. *Verwervingsvolgorde*. Aan dit onderwerp is in de jaren zeventig en tachtig uit de vorige eeuw aandacht besteed, maar het is daarna uit het zicht verdwenen. Omdat hierover nog lang niet alles bekend is, zou het goed zijn dit weer op te pakken.
2. *Verschillen tussen T2-leerders*. Nadat onderzoek zich eerst heeft toegeespitst op overeenkomsten tussen leerders zou de aandacht nu verlegd moeten worden naar interindividuele variatie.
3. *Variatie in de output van T2-leerders*. Naast variatie in verschillende wegen die individuele leerders doorlopen, zouden ook verschillen in de output van een en dezelfde leerder (intra-individuele variatie) aandacht moeten krijgen.
4. *Impliciete versus expliciete instructie*. Metastudies hebben het effect van expliciete instructie aangetoond; de vraag is nu hoe het met impliciete instructie zit.
5. *Meertaligheid*. Voor veel leerders is Nederlands niet zozeer de tweede als wel de derde, vierde of zoveelste taal. Het effect hiervan op het tempo en succes van verwerving verdient nader onderzoek.
6. *Rol van leeftijd*. Over de rol van leeftijd is nog veel onbekend, zoals wat de beste leeftijd is om een tweede taal te leren en of het mogelijk is om op latere leeftijd een hoog niveau in de tweede taal te bereiken.

Kuiken (2014)

Aan de lijst van Hulstijn (2013) heeft Kuiken (2014) onderstaande onderwerpen voor onderzoek toegevoegd.

7. *Longitudinaal onderzoek*. Met uitzondering van Klein en Perdue (1992) is er weinig longitudinaal onderzoek naar NT2-leerders gedaan, waardoor er behoefte is aan longitudinale data.
8. *Stagnatie in het verwervingsproces*. Het taalverwervingsproces van veel taalleerders stagneert op een bepaald moment. De vraag is waardoor dit komt en hoe dit kan worden voorkomen.
9. *Behoeften van NT2-leerders op hogere niveaus*. Voor leerders tot en met niveau B2 lijken voldoende faciliteiten aanwezig te zijn. Nog niet duidelijk is hoe aan de leerwensen van leerders op hogere niveaus tegemoet kan worden gekomen.

10. *Nieuwe doelgroepen*. Omdat de wereld voortdurend in beweging is, is het nuttig om na te gaan hoe het NT2-veld zo goed mogelijk kan inspelen op steeds weer nieuwe groepen cursisten (denk aan Oost-Europeanen, expats, kennismigranten, asielzoekers, enzovoort).
11. *Nieuwe leermiddelen*. De komst van nieuwe media (e-learning, blended learning, social media) roept de vraag op hoe deze zo efficiënt mogelijk bij het taalverwervingsproces kunnen worden ingezet.
12. *Inburgering*. De inburgeringswet en de aanpassingen daarop maken het noodzakelijk dat wordt nagegaan wat de ervaringen van cursisten zijn met NT2-verwerving in het kader van deze wet.

Op enkele andere onderwerpen wordt hieronder wat uitgebreider ingegaan. Deze onderwerpen zijn recentelijk focus van onderzoek geweest, maar kunnen dat ook zeker in de nabije toekomst vormen, te weten corpusonderzoek, onderzoek naar (ver)gevoerde leerders en onderzoek naar de invloed van (N)T2 op (N)T1.

Corpusonderzoek

Digitale ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat we tegenwoordig grote databestanden op allerlei zaken kunnen navorsen. Een voorbeeld van dergelijk onderzoek betreft de dissertatie van Schepens (2015) naar de relatie tussen taalafstand en leerbaarheid. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat een Duitser sneller en makkelijker Nederlands leert dan een Chinees om de simpele reden dat de verschillen tussen het Duits en het Nederlands kleiner zijn dan tussen het Chinees en het Nederlands. Schepens veronderstelt daarom dat de mate waarin talen van elkaar verschillen, de leerbaarheid van een tweede (of derde, etc.) taal beïnvloedt. Taalafstand kan op verschillende manieren ge-operationaliseerd worden, bijvoorbeeld in termen van lexicale, morfologische of fonologische taalafstand. Schepens heeft naar al deze drie vormen van taalafstand gekeken.

Lexicale taalafstand betreft de evolutionaire verandering van klanken in cognaten die aan de hand van twee maten gebaseerd op de evolutionaire verandering van woorden kan worden vastgesteld: een expertmethode waarin experts op basis van historisch-vergelijkend onderzoek oordelen geven over de mate waarin klanken in cognaten in de loop der tijd zijn veranderd (Gray & Atkinson 2003) en een geautomatiseerde methode (AJSP: *Automated Similarity Judgment Program*) waarin dit op basis van een computerprogramma gebeurt. (Brown, Holman, Wichmann & Velupillai 2008) Bij morfologische taalafstand is gebruik gemaakt van de *World Atlas of Language Structures*. (WALS; Dryer & Haspelmath 2011) Voor morfologische taalafstand is een nieuwe maat ontwikkeld op basis van 28 morfologische kenmerken waarover in WALS informatie beschikbaar is. De fonologische taalafstand is gebaseerd op de *Phonetic Information Base and Lexicon*. (PHOIBLE; Moran, McCloy & Wright 2014) Net als bij morfologische taalafstand is voor fonologische taalafstand een nieuwe maat

ontwikkeld. Dit is gebeurd op basis van kennis over abstracte articulatorische (fonologische) eigenschappen van klanken in PHOIBLE.

Schepens heeft deze maten losgelaten op de resultaten van het onderdeel spreekvaardigheid van het Staatsexamen NT2, Programma II (STEX II) over de periode 1995-2010. In totaal betrof het ongeveer 50.000 deelnemers die 74 verschillende moedertalen spraken en daarnaast kennis hadden van 43 verschillende andere talen. De hypothese dat taalafstand in hoge mate van invloed is op de spreekvaardigheid in NT2 kon in verschillende deelonderzoeken worden bevestigd. In een studie naar de relatie tussen NT2 leren en lexicale afstand (waarbij 33.066 sprekers van 34 Indo-Europese talen uit elf verschillende taalfamilies waren betrokken) bleek dat hoe groter de afstand tussen T1 en T2, hoe meer moeite het kost om het Nederlands onder de knie te krijgen.

Een soortgelijke conclusie komt naar voren uit de deelstudie naar de relatie tussen NT2 leren en morfologische afstand. Bij dit onderzoek waren 49 Indo-Europese en niet-Indo-Europese talen betrokken die op minstens vijf morfologische kenmerken werden beoordeeld. Voor veel Germaanse talen geldt dat ze wat morfologische complexiteit betreft in hoge mate overeenkomen met het Nederlands. Talen met een lagere morfologische complexiteit zijn veelal niet gerelateerd aan het Nederlands, zoals Tagalog, Chinees of Vietnamees. De veronderstelling dat de leerbaarheid van een taal afneemt naarmate deze morfologisch complexer is, wordt door het onderzoek bevestigd. Bij de Indo-Europese talen is bovendien sprake van een hoge correlatie tussen lexicale en morfologische afstand.

Met betrekking tot de relatie tussen NT2 leren en fonologische afstand is Schepens nagegaan hoeveel nieuwe klanken en hoeveel distinctieve kenmerken NT2-leerders moeten verwerven. Wat dat laatste betreft zijn dat er bijvoorbeeld voor een spreker met Engelstalig als moedertaal elf en voor een Koreaan maar liefst 22. Het blijkt dat het aantal te verwerven distinctieve kenmerken een betere voorspeller van T2-leerbaarheid is dan het aantal nieuwe klanken. In combinatie met lexicale en morfologische afstand verdient echter het aantal nieuwe klanken de voorkeur.

Vervolgens heeft Schepens ook gekeken wat de invloed van eerste en tweede taal is op het leren van Nederlands als derde taal. Bij deze deelstudie waren 39.900 leerders betrokken met 56 verschillende moedertalen en daarnaast kennis van 35 verschillende tweede talen, wat in totaal 536 taalcombinaties opleverde. Uit dit onderzoek bleek dat de mate waarin kennis van een tweede taal helpt bij het leren van NT3 in grote mate afhangt van de afstand tussen die tweede taal en het Nederlands: Polen die Duits spreken doen het op het spreekexamen beter dan Polen met kennis van achtereenvolgens Engels, Frans, Russisch en Italiaans. Schepens benadrukt dat er dus sprake is van een autonome invloed van de tweede taal op NT3, maar dat de invloed van de moedertaal bij het leren van Nederlands (vele malen) groter is.

Uit dit onderzoek kunnen zowel implicaties voor docenten, taalleerders, theoretici als beleidsmakers worden afgeleid. Zo zouden docenten zich moeten afvragen in hoeverre een aanpak met ruime aandacht voor de rol van de moeder-

taal bepalend moet zijn voor het NT2/NVT-curriculum. Taalleerders zouden op hun beurt bij zichzelf te rade kunnen gaan in hoeverre ze beter en sneller Nederlands leren met een aanpak waarin aandacht wordt besteed aan de rol van de moedertaal. Theoretici moeten beseffen dat in theorieën over tweede- (en derde)taalverwerving voldoende rekening wordt gehouden met kennis van eerder verworven talen. Beleidsmakers ten slotte moeten zich afvragen of NT2-leerders met een Indo-Europese taal als achtergrond (bijvoorbeeld Bosnisch of Russisch, maar ook Farsi en Hindi/Urdu) evenveel tijd voor inburgering moeten krijgen als bijvoorbeeld Arabischsprekenden, Chinezen, Japanners en Vietnamezen.

Onderzoek naar (ver)gevoorde leiders

Onderzoek op het gebied van NT2/NVT heeft zich tot nu toe meer gericht op de drie lagere niveaus van het Europese Referentiekader (A1, A2, B1) dan op de drie hogere (B2, C1, C2). Met name de verwerving op het C-niveau is tot nu toe onderbelicht gebleven. Dat heeft wellicht te maken met het feit dat aan inburgering (niveau A2) en toelating tot het hoger onderwijs (niveau B2) lagere eisen worden gesteld. Ook ontbrak het tot voor kort aan de mogelijkheid om een examen op niveau C1 af te leggen. Het CNAVT biedt die mogelijkheid inmiddels wel. Onderzoek van Schetters (in voorbereiding) naar de schrijfvaardigheid van Duitstaligen in het Nederlands laat zien dat er op niveau B2 en C1 nog veel mis kan gaan, niet alleen op het niveau van spelling, lexicon en grammatica, maar vooral op het gebied van contextuele passendheid. Hieronder enkele voorbeelden ter illustratie, in (1) en (2) van leerders op niveau B2, in (3) en (4) van leerders op niveau C1.

- (1) Ze stelden vast dat met deze cellen de werking van medicijn, sigarettenrook, etc. makkelijker te *proefen* is. (cf. Duits: 'prüfen')
- (2) ... zou een *vol* afgestudeerde arts mij geen patiënten overlaten als ... (cf. Duits: 'voll studierter Arzt')
- (3) ... ik kan me *er* goed indenken dat *de schreef veel makkelijker overschreden wordt* om ook eens in de realiteit uit te proberen of en hoe het werkt.
- (4) ... dat met name sommige action-films bij het tonen van gewelddadige scènes *een brug te ver gaan*.

De voorbeelden tonen aan dat ook op de hogere niveaus taalleerders feedback en ondersteuning nodig hebben om een stap verder in hun taalverwervingsproces te kunnen zetten. Tegelijkertijd zullen we in de volgende paragraaf zien hoe sommige Duitstaligen zich het Nederlands zo goed eigen maken dat er interferentie plaatsvindt vanuit het Nederlands in het Duits.

Onderzoek naar de invloed van NT2 op T1

Zoals de moedertaal aanvankelijk van invloed is op het leren van een tweede taal, zo kan het ook gebeuren dat de tweede taal de moedertaal beïnvloedt als iemand maar lang genoeg in een omgeving verblijft waar die tweede taal gesproken wordt. Het onderzoek van Ribbert en Kuiken (2010) vormt daarvan een illustratie. Zij legden 52 volwassen NT2-leerders met Duits als moedertaal die allen Staatsexamen Programma II hadden behaald en gemiddeld ruim vier jaar woonachtig waren in Nederland een aantal zinnen ter beoordeling voor in zowel het Duits als het Nederlands met respectievelijk *um* en *om*. Dezelfde zinnen in het Duits werden ook voorgelegd aan een controlegroep van 38 Duitse studenten van de Universität zu Köln, terwijl een groep van 40 Nederlandse studenten van de Universiteit van Amsterdam de zinnen in het Nederlands moest beoordelen. Voorbeelden van deze zinnen staan in (5) waarin zowel het Duitse *um* als het Nederlandse *om* verplicht is, in (6) waarin zowel het Duitse *um* als het Nederlandse *om* ongrammaticaal is, en in (7) waarin het Nederlandse *om* facultatief gebruikt kan worden, maar gebruik van het Duitse *um* in een ongrammaticale zin resulteert. Het opmerkelijke nu is dat de experimentele groep zinnen waarin het gebruik van *um* in het Duits ongrammaticaal is, maar wel is toegestaan in de vergelijkbare Nederlandse zin significant vaker als grammaticaal correct beoordeelde dan de controlegroep. Het betreft dus zinnen zoals weergegeven in (7). In (8) zijn nog enkele van dit soort zinnen opgenomen. Deze resultaten wijzen dus op de invloed van de tweede taal op de moedertaal, c.q. op verlies van in dit geval het Duits bij twee nauw aan elkaar verwante talen als het Duits en het Nederlands. Het is interessant om na te gaan of we dit verschijnsel ook bij andere structuren kunnen waarnemen.

- | | |
|---|--|
| (5) <i>Duits: um verplicht</i> | <i>Nederlands: om verplicht</i> |
| Markus treibt Sport um fit zu bleiben | Markus doet aan sport om fit te blijven |
| *Markus treibt Sport fit zu bleiben | *Markus doet aan sport fit te blijven |
| (6) <i>Duits: um ongrammaticaal</i> | <i>Nederlands: om ongrammaticaal</i> |
| Jan scheint krank zu sein | Jan schijnt ziek te zijn |
| *Jan scheint um krank zu sein | *Jan schijnt om ziek te zijn |
| (7) <i>Duits: um ongrammaticaal</i> | <i>Nederlands: om facultatief</i> |
| Michael hat probiert Daniela anzurufen | Michael heeft geprobeerd Daniela op te bellen |
| *Michael hat probiert um Daniela anzurufen | Michael heeft geprobeerd om Daniela op te bellen |
| (8) <i>Voorbeelden van zinnen die door de experimentele groep als correct worden beoordeeld</i> | |
| *Der Brief enthält die Anweisung vom Chef um sofort in sein Büro zu kommen | |
| *Es gibt keinen Grund um darüber zu sprechen | |

5 Tot slot

We hopen met deze tekst een bijdrage te hebben geleverd aan de zoektocht naar onderwerpen voor onderzoek op het gebied van NT2/NVT. Sommige van deze ideeën zijn ambitieus en veelomvattend en zullen het beste in de vorm van een groot project of PhD-traject uitgewerkt kunnen worden. Andere zijn gemakkelijker in deelstudies op te delen en kunnen ook als bachelor- of master-scriptie worden opgepakt. En of het glas nu half vol of half leeg is, in ieder geval lijken de aangedragen ideeën genoeg materie op te leveren om het te vullen.

Literatuur

- Brown, Holman, Wichmann & Velupillai 2008 – Cecil Brown, Eric Holman, Søren Wichmann & Viveka Velupillai, Automated classification of the world's languages: A description of the method and preliminary results, in: *STUF-Language Typology and Universals* 61 (2008) 4, 285–308.
- DeKeyser 2010 – Robert DeKeyser, Where is our field going? Comments from the outgoing editor of *Language Learning*, in: *The Modern Language Journal* 94 (2010), 646–747.
- Dryer & Haspelmath 2011 – Matthew Dryer & Martin Haspelmath (Ed.), *The world atlas of language structures online*. Leipzig 2011. <http://wals.info>
- Gray & Atkinson 2003 – Russell Gray & Quentin Atkinson, Language-tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin, in: *Nature* 426 (2003) 6965, 435–438.
- Hulstijn 2013 – Jan Hulstijn, Is the second language acquisition discipline disintegrating? in: *Language Teaching* 46 (2013) 4, 511–517.
- Klein & Perdue 1992 – Wolfgang Klein & Clive Perdue, *Utterance structures (Developing grammars again)*. Amsterdam/Philadelphia 1992.
- Kuiken 2014 – Folkert Kuiken, Wat leert de HTNO-databank ons over het NT2-volwassenenonderwijs?, in: *Les* 32 (2014) 191, 24–27.
- Milliano 2013 – Ilona de Milliano, *Literacy development of low-achieving adolescents. The role of engagement in academic reading and writing*. Amsterdam 2013.
- Moeken, Kuiken & Welie 2015 – Niki Moeken, Folkert Kuiken & Camille Welie, *SALEVO: Samenwerkend lezen in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2015.
- Moran, McCloy & Wright 2014 – Steven Moran, Daniel McCloy & Richard Wright (Red.), *PHOIBLE Online*. Leipzig 2014. <http://phoible.org>
- Ribbert & Kuiken 2010 – Anne Ribbert & Folkert Kuiken, L2-induced changes in the L1 of Germans living in the Netherlands, in: *Bilingualism, Language and Cognition* 13 (2010) 1, 41–48.

- Schepens 2015 – Job Schepens, *Bridging linguistic gaps. The effects of linguistic distance on the adult learnability of Dutch as an additional language*. Utrecht 2015.
- Schettters (in voorbereiding) – Patrick Schettters, *Accuracy in the written production of advanced learners of Dutch as a foreign language with German L1*. taalunieversum.org/onderwijs/onderzoek/databank
- Van den Branden 2012 – Kris Van den Branden, Onderzoek naar taalonderwijs in Vlaanderen, in: Ed Olijkan & Hanneke de Weger (red.), *HTNO: brug tussen onderzoek en onderwijs. Het Taalonderwijs Nederlands Onderzocht*. Den Haag 2012, 35–38.